

MIKLÓS NÓRA

VIASZSZAVAK BOSZORKÁNYOKRÓL

Olga Ravn: *The Wax Child*

■ Majoránna-, kakukkfű- és csipkebogyóillat, a gyapjúkártolás és a heringpikkelyezés kommunális, női koreográfiája, rossz nyelvek rokkaszerű pergése, Szent Lúcia csillagtalán éjszakájának sötétje, máglyatüzek fenyegető forrósága – Olga Ravn *A viaszgyermek*¹ (*The Wax Child*) című művének, a 2026-os Nemzetközi Booker-díj hosszúlistás jelöltjének borzongató világa ilyesféle érzetekben, képekben megidézhető. A díjesélyesek hivatalos, a *The Booker Prizes* honlapján olvasható ismertetője szerint az idei londoni tizenhárom² művei „boszorkányságról, háborúról, traumáról, átalakulásról és sok minden másról szólnak”.³ A dán szerzőnő – Martin Aitken által fordított – érzetmozaikokból és 17. századi archív anyagokból építkező kötete az elismerés fölöttebb különleges várományosa, hiszen mindössze száznyolcvan oldalban szimultán hozza játékba az idézett témák mindenikét, és *sok minden másai* között egy méhviasz-narrátor, grimoár-részletek és a skandináv népi mágia reminiscenciái is szerepelnek. A könyv villanásszerű fejezeteiben egy hírhedt dán boszorkányper fikcionalizált emléképei rajzolódnak ki – a perbe fogott nemesasszony, Christenze Kruckow történeténél csak Ravn kísérletező írásmódja különlegesebb.

*A viaszgyermek*ben egy – a 17. század elején született – vuduszerű bábnak, illetve az ő alkotójának történetéről olvasunk. Az elbeszélő-bábu szokatlan módon jött világra: szülőanyja, a nemesasszony Jomfru Christenze Axelsdatter Kruckow formába öntötte őt, negyven hétig hordta jobb karja alatt, majd meg-

kereszteltette. A méhviaszból kreált, eltemetett narrátor éjszakáról éjszakára ugyanazt a történetet meséli, miszerint anyját és barátnőit boszorkánysággal vádolták, alkotóját 1621-ben lefejezték, alacsonyabb rangú társait pedig máglyahalálra ítélték. A végtelen elbeszélés két fejezetben szól Christenze életéről és a nők által elkövetett „bűncselekményekről” (*A Rumour of Witchcraft*), továbbá a gyanúsítottak várbörtönökben töltött rabságáról és a tárgyalásokról (*A Witch Trial*). Noha kétségkívül számottevők azon konkrét (történelmi) események, melyek a fejezetek narratívázát alkotják, meggyőződésem, hogy az elbeszélés tárgyai szinte marginálisak annak szédítő hogyanjaihoz képest.

Az Ålborgban és Funenben történeknek az érzékszervekkel ugyan nem rendelkező, mégis mindent észlelő és érző viaszgyermek ad hangot. A narratívát egy (félíg-meddig eleven) tárgy formálja, a szövegfókusz egy olyan nonhumán létezőhöz kötődik, melynek sajátos világerzékelése egy tárgycentrikus, a nem emberi köré összpontosuló regényt szül. A pályáját költőként kezdő Olga Ravn koncentrált, meglehetősen lírai prózája az elemi részecskék szintjén zajlik. A porózus viasz-narrátoron hol átfolyanak az általa elbeszéltek (amelyek harangvirágok nedveiben jutnak el hozzá), hol más nonhumán társaitól szerez tudomást azokról: „De a legjobb beszélgetőtárs egy pinty volt, amely a várudvar egyik magas fáján rakott fészket; s noha a föld és a spórák is sok mindent meséltek, a pinty tudta legjobban, hogy mi történt úrnómmal és társaival.” (133.) Olga Ravn szerfe-

lett lírai epikája a műfaji konvenciók ellenében működik. A lüktető szöveget mindvégig olyan refrénszerűen, versorokhoz hasonlóan ismétlődő mondatok szervezik, mint amilyenek a viaszbábu visszatérő kesergései: „S ha képes lettem volna sírni, szememből akkor könnyek hulltak volna, és ha ajkam formálhatott volna egyetlen szót is, akkor megformálta volna.” (12.) Ugyancsak szöveg líraiságát fokozza az, ahogyan a szerzőnő párbeszédbe lép a népi mágia irodalmi hagyományával. A konkrét narrációt (mintegy mikrofejezetként) grimoárokból kölcsönzött ráolvasások/varázsigék szakítják meg: „Fogj egy fecskét! Vedd ki a szívét, és süsd meg egy nyárson! Vedd ki a fecske nyelvét, és tedd a saját nyelved alá! Edd meg a fecske szívét! Ezután hordd magaddal a fecske nyelvét, és ha valaki haragszik rád, tedd a fecske nyelvét a saját nyelved alá, és szólj ahhoz, aki haragszik rád: haragja azonnal elcsitul.” (24.) A *viaszgyermek* (akárcsak a skandináv boszorkányperek dokumentációi, melyek a szerzőnő elmondása szerint jellemzően receptek, képek, versek és szenttörténetek elegyei) megannyi szövegtípus szabad fúziója.⁴

A kötetben a boszorkányság egyfelől a nők egymáshoz való kapcsolódásaként, női szolidaritásként, másfelől azonban tényleges mágiagyakorlásként tételeződik – a történet valóság alapját tekintve úgy vélem, ez utóbbi vitatható szerzői döntés. Christenze, Dorte, Maren, Apelone és nőtársaik olyan találkozásokat szerveznek, amelyeken közösen dolgoznak, és együtt ünneplik a láthatatlanmunka-végzést. A Charlotte Perkins Gilman *Herland*jét idéző alkalom egyikén tudomást szereznek arról, hogy Elisabeth, Klyne lelkész felesége bántalmazó házasságban él. Segíteni próbálnak rajta, azonban a lelkészfeleség elzárkózik tőlük, és beszél férjének mulatságaikról, aki azokat egyértelműen a közösségi mágia megnyilvánulásaként értelmezi. Ha a nőket csupán ennek okán, Klyne vádjai miatt ítélnék el, egyértelmű lenne ártatlanságuk – azonban Ravn továbbfűzi történetüket.

Szent Lúcia éjszakáján Christenze társasága bosszút áll az árulón: a viaszgyermekbe belenyomják a nő hajszárait és körmeit, majd Maren szimbolikusan megszüli a bábút, akit Elisabethnek neveznek el, és közösen elátkoznak. A boszorkányság ártó varázslásként keretezésével a szöveg nemcsak a könyvbéli szereplők vétlenségét vonja kétségbe, hanem áttételesen a valóságos történelmi alakokét is, akiknek (a karakterekéivel teljesen megegyező) nevei, illetve születési és elhalálozási dátumai a záróban olvashatók. Noha nyilvánvalóan nem követelmény, hogy a mű teljességgel valóságghű legyen, vagy hogy évezredek távlatából igazságot szolgáltatson a dán boszorkányperek áldozatainak, úgy vélem, az utószóban indokolt lett volna jelezni, hogy *A viaszgyermek* miben igazodik és mi mindenben tér el a megtörténetektől. Egy ilyesféle szerzői jegyzet biztosította volna, hogy azon olvasók se higgyék bűnösnek a karakterek mintájául szolgáló valós nőalakokat, akik még nem mélyültek el Silvia Federici munkásságában.⁵ Mindezt szerencsésen ellensúlyozza, hogy a mű máshol épp a főhős nő alakjával, az ő jellemzésével kérdez rá a boszorkányság mibenlétére: „Christenze tehát soha nem akart a kegyeibe férkőzni egyetlen potenciális férjjelöltnek sem, sosem házasodott meg, soha nem is akart, nem vonzotta sem a polgármester, sem a király helytartója, semmiféle nászágy; elutasította a házassági szerződés, a menyasszonyi fátyol és a hozományosláda gondolatát, inkább egyedül lovagolt, vörösbort ivott, és késő éjszaka nyúlóan leveleket olvasott.” (11.) A dán nemesasszony tényleg boszorkány volt, vagy csak egy, a társadalmi elvárásokat megtagadó nő? Van-e különbség a kettő között?

Christenze Kruckow eltemetett, több ezer éves viaszbábuja fül nélkül is hallja a hírhozó pintyeket, szem hiányában is látja a kegyetlenségeket, ismeri a nők kínjait és a fekete könyvek tiltott tudásanyagát – ha sírni tudna, folynának a könnyei, ha meg tudna szólalni, hallanánk. Helyette *A viasz*

gyermek, Olga Ravn alkotása beszél, éjszakáról éjszakára elsutogja nyugtalanító, lázálomszerű történetét, melyet mindig ugyanonnan, születésének pillanatától kezd, és mindig ugyan-

úgy, úrnője utolsó szavaival zár: „Hallani fogsz az éjszakában, alvó gyermekeid lélegzetvételeiben. Hallani fogsz, amikor a tavasz nyárba fordul át.” (177.)

■ JEGYZETEK

1. Olga Ravn kötete (még) nem olvasható magyarul, így a cím saját fordítás. A szövegből vett idézeteket a főszövegben szintén saját fordításban közlöm.
2. Lásd bővebben: László Ferenc: *A londoni tizenhárom*. 1749.hu 2026. 02. 25. <https://1749.hu/flow/hir/6-perc-vilaghir-67.html>, utolsó megtekintés: 2026. 03. 15.
3. „The longlist for the International Booker Prize 2026, supported by Bukhman Philanthropies, has been announced, featuring stories of witchcraft, warfare, trauma, transformation and more.” *The International Booker Prize 2026*. The Booker Prizes 2026. 02. 24. <https://thebookerprizes.com/the-booker-library/prize-years/international/2026>, utolsó megtekintés: 2026. 03. 15.
4. Lásd bővebben a *Between The Covers Podcast* Olga Ravnnal készült epizódjában: <https://www.youtube.com/watch?v=pKQweH72LAI&t=7918s>, utolsó megtekintés: 2026. 03. 18.
5. Lásd: Silvia Federici: *A boszorkányüldözésektől a nőgyilkosságokig*. Ford. Piróth Attila. MÉRCE / Théâtre le Levain, Bègles-Bp., 2024.

SZÓMÁGIA DIGITÁLIS HÁLÓBAN

Ilyefalvi Emese: *Ráolvasások a keresőben. A folklórszövegek digitalizálásának elméleti, módszertani és technikai kérdései*

■ Ilyefalvi Emese a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett alapképzést magyar nyelv és irodalom, néprajz és filozófia (2006–2010), ezt követően mesterképzést néprajz és valástudomány szakon (2010–2013). Doktori tanulmányait az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola Magyar és Összehasonlító Folklorisztika Programjában végezte 2013–2016 között. *Léptékváltás a folklorisztikában. A számítógépes folklorisztika elméleti, módszertani és technikai kérdései a digitális magyar ráolvasás-adatbázis példáján keresztül* című doktori disszertációját 2020-ban védte meg. Tanulmányaival párhuzamosan forráskutatást végzett magyarországi és erdélyi, valamint külföldi archívumokban (Dunaújváros, Kolozsvár, Amszterdam, Bécs, Cork, Helsinki), erdélyi terepeken (Kide). Érdeklődése két doménium határán áll-

podott meg. A boszorkányság, a történeti és kortárs népi vallásosság és néphit formáinak, intézményeinek és forrásainak kutatása mentalitástörténeti keretekbe illeszkedett. A másik oldalon a forrásarcheológia két történeti formájának, a klasszikus és a digitális archívum működése, korrelációja és adattárolásra és kutatásra való alkalmassága kötötte le a figyelmét. Kutatóvá válásában jelentős szerepe volt a Pócs Éva professzor által irányított „Kelet–Nyugat” Vallásantropológiai Kutatócsoportban 2013–2018 között végzett munkának. 2019-től a budapesti tudományegyetem Folklore tanszékének oktatója. 2024-ben „*Ha levelem elolvastad, add tovább*”: *Bonczidai Dezső kézírásos gyűlekezeti levelei a két világháború közötti Kide*n címmel a két világháború közötti sajátos belmissziós gyakorlat forrásait tette közzé és elemezte.

A magyar művelődéstörténet egyik legnyugtalanítóbb kérdését Vörösmarty Mihály vetette fel 1844-ben, a 400 éves nyomtatás hasznosságát firtatva: „Ment-e / A könyvek által a világ elébb?” *A Ráolvasások a keresőben. A folklórszövegek digitalizálásának elméleti, módszertani és technikai kérdései* című kötetében Ilyefalvi Emese hasonló kérdést vet fel a számítógép születése után 100, az internet születése után 40 évvel, amikor a digitális forradalom immár tekintélyesnek nevezhető múlttal, szaknyelvvvel, technológiával, a szakemberek és felhasználók népes táborával rendelkezik. Az analóg és a digitális számítógépes technológia, a számítógép-hálózat, majd az internet az adattárolás, -rendszerezés, -feldolgozás, valamint -forgalmazás és -használat számára folyamatosan újabb és újabb lehetőségeket nyitott meg. Az első fél évszázadban a mérnöki szemléletre átalított statisztika (számítástechnika) számára felkínálta a hatalmas mennyiségű adat rendszerezhetősége révén kitágított kvantifikáció mint jelentéstermelő logikai művelet lehetőségeit. A társadalomtudományok területén a tipológia, a kvantitatív módszer, a kartográfia, a komparatiztika, valamint a strukturalizmus operatív érvényesítését stabilizálta. Ezt követően a szoftver, az operációs rendszer alkalmazása az értelmezés, az internet pedig a kommunikáció, az adatok elérhetőségének, transzferálásának lehetőségeit gazdagította. Ilyenképpen a digitális tér a néphagyományok életének legújabb közege.

A tudományos forradalmak szerkezetéről írott könyvében Thomas Kuhn fogalmazta meg azt, hogy a paradigmaváltást követően a tudomány újraértelmezi a forrásokat, a módszertant és az alapállításokat, és a rejtvényfejtéshez hasonlóan válaszolja meg a kérdéseket. Ilyefalvi Emese könyve ezt az átmeneti állapotot a paradigmaváltás kezdetén, történeti perspektíva hiányában foglalja össze. Vállalkozását indokolttnak, valamint megalapozottsága révén úttörőnek tartom. Ezt a helyzetet úgy lehetne jellemezni, hogy a szemlélődő egyén

szemtanúja, ugyanakkor azonban részese, s jelenlétével alakítója a folyamatnak, amely során maga is változik. A folklórszövegek digitalizálása, akárcsak korábban a folklórszövegek gyűjtése, a rögzítés, az archiválás és a publikálás olyan új gyakorlat, amely feladatokat állít maga elé, szemléletet és szaknyelvet dolgoz ki, módszereket és eszközöket választ és tesz próbára, előzményekhez viszonyul, alapkutatásokat azonosít és hasznosít, irodalomjegyzéket nyit, eredményeket termel, olykor pedig zsákutcákba téved. Miként maga a hagyomány is, a vele való foglalkozás is folyamatos változásnak és ugyanakkor eltérő megítélésnek van alávetve. A paraszti szájhagyomány írott regiszterbe való áthelyezése mintegy két évszázada folyamatban van. Mára már jól tudjuk, hogy a folyamat lezárhatatlan, mert a hagyomány új életformája. Miközben az átírás láthatóvá tette az oralitás és az írásbeliség közötti különbségeket, hasonlóságokat és átfedéseket, a lejegyzett hagyomány a hagyomány új formája, az archívum, a könyv a hagyomány új közege, amely az eredeti hagyományt új szociális közegbe juttatja el, új használati módokat és funkciókat rendel hozzá. A hagyomány digitalizálása, akárcsak a digitalizált hagyomány olvasása a digitális kor hagyománnyal való újfajta foglalkozása.

A nemzetközi szakirodalom áttekintését követően a szerző megjegyzi, hogy a digitális archiválásnak immár több évtizedes múltja és máris hatalmas (szociális és technikai-tárgyi) bázisa van, a dilemmákat, a módszertani és elméleti kérdéseket felsorakoztató összefoglalás azonban még nem született, nem születhetett meg. „A fenti hiányokat észlelve érdeklődésem általánosabb témakörök felé fordult. Már nem az volt a kérdés, hogy hogyan digitalizáljunk ráolvasásokat, hanem hogy egyáltalán milyen elméleti és módszertani problémákat vet fel a folklórszövegek digitalizációja, valamint hogy amennyiben előállítottuk a digitális folklórszöveg-korpuszokat, akkor

ezt követően milyen módszerek és eszközök szükségesek elemzésükhöz. A tárgul kérdések mentén az egyedi probléma általános megállapítások összegzéséhez vezetett, a kutatás súlypontja pedig a ráolvasásokról és a magyar ráolvasások digitális adatbázisáról áthelyeződött a számítógépes folklorisztika és a digitális szövegfolklor-adatbázisok elméleti és módszertani kérdéseire, melyhez a ráolvasás-adatbázis valójában már csak példaként szolgál” – írja (12.) Éppen ezért a digitális bölcsészettudomány alakuló paradigmájában is szükségszerű az alábbiakat újra vita tárgyává tenni: 1. Hogyan érdemes tárolni és kiadni a folkloristák által és a kutatás során felhalmozott hatalmas mennyiségű szöveganyagot? 2. Milyen eszközök és eljárások szükségesek ehhez? 3. Milyen új módszerekre van szükség az elemzésekhez? 4. Milyen elemzésekre alkalmasak, és milyen elemzésekre nem alkalmasak a digitális folkloriszövegek? (18.)

Az időszéri kérdésekre adható válaszokhoz Ilyefalvi Emese könyve két úton juttat közelebb.

A folkloriszövegek digitalizálásának elméleti, módszertani és technikai kérdései fejezet (23–98.) az új tudományterület, a digitális bölcsészettudomány és textológia, ezen belül a számítógépes folklorisztika történetét, alapfogalmait, területeit és szemléletét foglalja össze. A fejezet során összeáll azoknak a terminusoknak a készlete, amelyeknek máris helyük van az új tudomány lexikonában (archival studies, digitális bölcsészettudomány, számítógépes folklorisztika, digitális textológia, számítógépes szövegelemzés, digitális adatbázis, digitális interfész, digitalizációs projekt, digitális technológia, műfajadatolás, stimuláció, adatfelfedezés, automatikus vizualizáció).

Korábban a hagyomány lejegyzése a folkloriszöveget más természetű szövegek (szépirodalom, zsunalisztika, szentírás, törvénykönyvek) horizontjában helyezte el; a digitalizálás tovább tágítja ezt a horizontot. Az etnológus más tudományterületek művelőivel

együtt kényszerül választ keresni a közös gondokra. Konkrétan: milyen mértékben folklorista, milyen mértékben informatikus a digitális folklorisztika művelője; a számítógépes program tud-e a folklorkutatót meglepő eredményt termelni; sikerül-e annyira finomítani, adaptálni a digitális technológia módszereit, hogy általuk a szövegeken belül a folkloriszöveg, a kommunikáción belül a folklorkommunikáció, a kulturális objektumok közül a folklorjelenségek sajátossága, továbbá a különböző folklorkonceptiók (33/52. sz. lábjegyzet), valamint a folklor változása, a párhuzamos különidejűség megragadható legyen; mit, miért és kinek érdemes/kell digitalizálni; a tudósok vagy a nagyközönség, a folklorhagyományt előállítók és használók vagy az ezen a hagyományon kívül élők számára; a digitalizálás kutatási műveletek elvégzését teszi lehetővé, vagy a hagyományörző vagy fogyasztói magatartást szolgálja ki? Az új helyzetben újra felmerül a kérdés, hogy kik lehetnek a digitális adatbázisok feltöltői: a szakemberek-e vagy az önkéntesek is? (30.) Örömmel tölt el az új tudomány optimista reménykedése, miszerint a digitális technológia segítségével a gyűjtések újra „kutatásra érdemesekké” válhatnak (*A folklorarchívumok válsága és megújulása*, 33–38). A digitalizálás különböző kutatói szándékokat képes követni: akár a folklor műfaj szerinti rendszerezését, akár egy gyűjtői koncepció szerinti megjelenítést, akár az archívumban nyilvánvalóvá váló rendszertani összefüggéseket (39–55). Előnye, hogy nagyobb mennyiségű adatot tud kezelni, valamint több szempont érvényesítését teszi lehetővé (41–42). Ezt követően a szerző a digitális folklorisztikával kapcsolatos kételyeket sorakoztatja fel (a földrajzi-történeti eredetkutatás visszatérése és a figyelem középpontjába való kerülése, a szoftverben mint fekete dobozban lezajló folyamatok titokzatos volta, sajátos elmélet és módszer hiánya).

A számítógéppel végzett kutatások áttekintésének példaanyaga gazdag,

változatos és reprezentatív (Thomas Busa Aquinói Szent Tamás kutatásai az 1940-es években, Thomas A. Seboek cseremiszi folklórelemzései, Benjamin N. Colby összehasonlító mesekutatásai az 1960-as években; a finn runo-adatbázis nyomtatott gyűjteményének pusztai átszerkesztése; a korábbi izlandi hiedelemzöveg-gyűjtések összesítése; az észti orális epika nyomtatott és kéziratot adatainak összegzése; a holland heterogén műfajú meseadatbázis; a norvég mágia-adatbázis különböző korokból származó adatainak összesítése; egy-egy kutató koncepcióját, munkamódszerét és hagyatékát tartalmazó, a változatos forrástípusokat használó dán Kristensen és a széles gyűjtőhálózatot mobilizáló német Wossidlo digitális adatbázisa; a görög archívumok metaadatok rendszerre; az ír folklórörökség összesítése; az önkéntesekre alapozó ír adatgyűjtő, lett átírási kampány stb.). A bemutatott kísérletek valóban kísérletezésre ösztönöznek. Annyira sokfelé ágaznak, hogy az új teret sokszínűségét tudják jelezni.

A kötet másik hozadéka a dilemmák és a perspektívák szemléltetése, a mintának választott folklórműfaj, a ráolvasás magyar szövegtörzsének a szerző és munkatársai által digitális adatbázisba való áthelyezésének leírásával. Ez lehetővé teszi, hogy a szerző a ráolvasásról olyan megállapításokat tegyen, amelyek csupán az új rendszer felől válnak tárulnak fel.

A szövegek kategorizálásának, rendszerbe helyezésének, valamint tartalmi-formai szempontú definiálásának és értékelésének alapfogalma, a műfaj és a műfajiság hosszú ideje érvényben van, meg-megújuló, árnyalódó formában. Evidencia az, hogy a szövegek külsődleges kritériumok alapján sorolhatók műfaji kategóriákba. Ezt az alapállást ingatja meg/egészíti ki a szövegnyelvészet mellett az 1940-es években kibontakozó kontextus-, majd az 1960-as években kiépülő beszélés-, beszédaktus-elmélet, amely a szövegek esemény-történet jellegét és nem reprodukálását hangsúlyozza. A szerző ezt

szemléltetendő tekinti át a verbalitás és nem verbalitás összefonódását. A ráolvasás esetében a szöveg mellett a nyelvvalasztás (magyar/nem magyar), paralingvisztikai tényezők (hangerő, hanglejtés), a tárgyi feltételek, a proxemikai tényezők (környezeti feltételek, időpont és időintervallum, jelenlévők), a használó adottságai, kvalitásai (nem, állapot, beavatottság) egyaránt hozzájárulnak a verbális akció kimeneteléhez.

Hasonlóan fontos a másik, az oralitás-írás tengely. Az oralitás az emlékezés és a rögtönzés, az írás a tárolás és a birtoklás területe; az oralitás akusztikus, az írás részben képi, részben anyagi természetű; az oralitás minden esetben egyedi és egyszeri, az írás időben létező, változatlan, szétszórható. Mind az orális, mind az írott szöveg előállításai sajátos feltételekhez kötődik. A mágikus szöveg alkalmazása a passzív olvasás vagy analfabéta olvasás kategóriájába tartozik. Olykor szükséges a szöveg fennhangon való felolvasása, máskor azonban pusztai birtoklása vagy viselése, lemásolása, sokszorosítása teszi hatásossá.

A harmadik tengely a mentalitások területeit szeli át és köti össze. A szöveghasználat funkcióját tekintve a szakirodalom alapján a szerző a mágiát és a vallást jelöli ki a ráolvasás élettereként, használati kontextusaként. Két fontos megállapítása, hogy a lokális és az egyéni gyakorlatokban a két terület szétválaszthatatlan, illetve a mágikus-vallásos funkciójú szöveghasználatban a ráolvasás mellett más szövegműfajok is feltűnnek alkalmi vagy állandósult használatban. Bizonyára érdemes lenne számba venni a ráolvasó szövegek előfordulásának mágián és valláson kívüli előfordulását, a szöveg- és funkciófejlődés irányait érzékeltetendő (művészet, gyermekfolklór, oktatás, tudomány, törvénykezés).

A magyar ráolvasások digitális adatbázisa Pócs Éva 1985–1986-ban megjelent munkájának és a *Ráolvasások A–B* kötetének (2014) korpuszát és rendszerezését veszi alapul. A könyvformátum a rendszer lekeresésére, a

szemléltetés transzparenciájára, a terjedelem ökonómiájára és az olvashatóságra való törekvés jegyében készült, reprezentatív, nagy méretű és mintaadó munka. A nagy sorozatok mindenké (Fontes Ethnologiae Hungaricae, A Magyar Folklór Szövegvilága, Magyar Népköltészet Tára, Edélyben Olosz Katalin forrásközlései) felerősítette a műfajtság, alműfajtság, műfajrokonság, a műfajon pedig a tipológia árnyalásának, olykor újragondolásának szükségességét.

A műfaji határoknak, a műfajrokonságnak a kérdését már a jelenlegi szövegkorpusz és rendszerezés is jelentősen feszegeti. Valóban indokolt a funkció szerinti ráolvasás műfajformáinak, a ráolvasás funkcióba kerülő szövegek, gesztusok vizsgálata, az adatbázis ilyen szempontú gazdagítása. (Pl. a szerző javaslatai: az amulettiszövegek, a boszorkányellenes tanúvallomások további sztereotíp fenyegetései; de tovább érdemes töprengeni olyan szövegcsoportokon is, mint az emlékkersek kívánságai, a sírfeliratok, a gyászjelentők zárókívánsága, a házi áldás.)

A kötet a magyar ráolvasások digitális adatbázisának építkezését mutatja be. Ezért nem fogalmazhatunk meg kifogást a nyelvi határok felállítására, a kizárólagosan magyar nyelvű szövegek digitalizálása miatt. Annak azonban a szerző is tudatában van, hogy kibebiztosított helyzetben ez a szelekciós elv kizárja az interkulturális kapcsolatokat, a nyelvhasználati gyakorlatokat, a nyelvi és kognitív világok összekapcsolódásának megértését.

A kötet meggyőzően szemlélteti a digitális adatbázisban rejlő lehetőségeket: a hiányos adatok hasznosíthatóságát, a gyűjtéseményben diskurzust folytató két személy érvelését és konszenzusát, a kutatói, lejegyzési habitusokat és megoldásokat, a ráolvasószövegek címmel való ellátását, metaadatolását.

A disszertáció izgalmas két fejezete a *Ráolvasások a kora újkori boszorkányperek dokumentumaiban* (189–212.) és *A ráolvasáskorpusz távoli és*

szoros olvasata digitális eszközökkel (213–250). Közülük az első egy digitalizált forráscsoport körültekintő elemzésének új lehetőségeit szemlélteti és bizonyítja, leleményesen, hozzáértéssel és eredményesen. Az elemzéseket megalapozó hipotézis szerint a boszorkány a (szó)mágia alkalmazója, a peranyagok – a maguk műfaji korlátaival és előnyeivel – a mágia gyakorlásának specialistáit, helyzeteit, technikáit, kimeneteleit és megítélését, valamint a mágiahagyomány átadásának szabályszerűségeit exponálja. Fegyelmezett, módszeres, eredményes és szép elemzés született a szómágia gyakorlása alapvető beszédaktusáról, a fenyegetés stratégiájáról, az „ördögi” és a „törvényes” fenyegetés módzatáról, akárcsak a tagadás mint grammatikai eszközzel megvalósított szómágia alkalmazásáról.

Szintén a digitalizált adatbázis program segítségével végezhető elemzésének lehetőségeit ígéri és szemléltetik a „távoli és a szoros olvasat” felvillantott esetei. Meggyőződésünk, hogy a jelen munkálatok lezárulta után Ilyefalvi Emese vagy munkatársai részéről finalizálódnak az előkészített elemzések, amelyek láthatóvá teszik a magyar ráolvasás- és hiedelemkutatás történetében koronként érvényesült prioritásokat (gyűjtőterületek, adattípusok, primer és értelmezett adatok, az adatok állapota, lelőhelye). A szógyakorlóság és a szófelhő kiemelt adatai, az árpa és a szemverés gyógyításának szövegbázisa, a kutatásban érvényesített gyűjtői habitusok a tudományos rejtvényfejtes előkészített szabályait és lehetőségeit szemléltetik.

A jelen kötet és az alapját képező digitális adatbázis jelentőségét és újszerűségét három szinten szükséges felvetni.

A. Alkalmos-e a ráolvasást a kultúra, a kulturális gyakorlat közegében, kontextusában elhelyeznie? A kultúra (mentalitások, gyakorlatok, médiumok, műfajok, szövegek) rendszere sok-sok használó (egyén és közösség) különböző helyzetekben változatos igényeinek felel meg. A rendszerleírásában érvé-

nyesíteni kell az időbeliség (a korszak mint intézmény, a *longue durée*, a konjunktúra, az eseményidő) elvét, a térbeliség elvét (földrajzi, természeti, tárgyi környezet), a mentalitások (a kölcsönhatások, a folytonosság, a megszakítotttság, az újítás) elvét, a társadalmiság elvét (a használók neme, életkora, foglalkozása, vallása, szociális hálójára), a kultúra dinamikájának elvét (kulturális szocializáció, feszültségek és konfliktusok, egyetértések, tolerancia, párhuzamos különidejűségek, elavulás, használati elvárások, opciók és attitűdök). A kultúrában folyamatosan érvényesül az egységesülés és a differenciálódás, a változás, az eliminálás és a megőrzés szándéka, a kultúrahasználat kollektív konszenzusa és individuális gyakorlata. Esetünkben a mentalitás történetébe beleilleszkedik a mágia története. A mágia történetébe pedig a ráolvasás története. Viszonyukat érdemes lesz megírni, akár csak azt is, hogy a mágia alkalmazásának milyen új területei jelentek meg (úrutazás mágiája, a távkommunikáció mágiája, az online tér mágiája); hogyan lehet mágia és ezen belül szómágia nélkül élni; hogyan lehet újrahasznosítani a szómágiát a mágia utáni korszakban, azaz varázstalanítani a ráolvasást.

B. A kultúra leírása a kutatás gyakorlata, a megfigyelés, a terepmunka, a rögzítés és az archiválás technikáinak érvényesítése alapján történik meg. A kutatás által feltárt és leírt kultúra nem azonos magával a kultúrával; kutatói szándékot, szelekciót, értelmezést követ. A politikai, a tudományos, a választásos mentalitások jelentősen meghatározzák egy-egy tudomány tekintélyét és függőségét, autonómiáját. A tudomány paradigmája, kidolgozott módszertana, a gyűjtés, az archiválás és az értelmezés során igénybe vett technikai (mediális) eszközök meghatározzák

a tekintélyét, relevanciáját és hatékonyságát. A ráolvasások, a mágia adatainak digitalizálása, új közegben való elhelyezése és vizsgálata egészen tágra a társadalom felfedezését, a kutatás, a technika és a médiumok alakulásának, a néprajztudomány szemléletének, intézményei történetének láttatását is feltételezi. A kutatást kezdeményezők, megalapozók, kivitelezők kilétének, munkamódszerének, életpályájának, -művének, hagyatékának ismerete épp annyira fontos, mint

C. a terepmunka, a kutatás, a múzeum, a kiállítás, a publikáció hatása a megkérdezett személyekre, a vizsgált kultúrára. Ez már a harmadik szint, az a keret, amelybe a kultúra a természetes közegből átkerült.

Ilyefalvi Emese a könyve bevezetésében figyelmezteti az olvasót, hogy a magyar ráolvasások digitalizálása csupán ürügy volt arra, hogy végigjárja a digitális bölcsészettudomány által megtett és kijelölt utat, próbára tegye a terminológia adekvát voltát, a módszertan hatékonyságát, az archívumok és a kutatás jelenkori relevanciáját. Nemes szándék. Aminek azonban személy szerint örülök: a szerző a mintapéldáját nem degradálta szemléltető eszközzé, szándéka csupán részben valósult meg. Könyve a ráolvasások digitalizált adatbázisának elemezhetőségéről, az elemzés ígéretes voltáról győzött meg. Illetve arról, hogy aki a magyar népballadák, a magyar gyermekmondókák digitalizálására fog vállalkozni, annak ugyanúgy kell dilemmákat megfogalmaznia, szaknyelvet tanulnia, tájékozódnia a nemzetközi és a magyar szakirodalomban és archívumokban, ugyanúgy kell folklóristából informatikussá válnia, mint Ilyefalvi Emesének.

Keszeg Vilmos

PETŐFI-VÁLTOZATOK, AVAGY HÁNY ÉNJE VAN PETŐFI SÁNDORNAK?

Mercs István (szerk.): *Kétféle én(ek): Petőfi Sándor életei*

■ Az irodalomtörténész hányféle énjét ismerheti egy olyan nagy hatású reformkori költőnek, mint Petőfi Sándor? Milyen eszközei vannak ezen „életek” feltérképezésére és bemutatására? Hogyan válik láthatóvá az a többsíkú életút, amelyet Petőfi Sándor karaktere testesít meg? Egyáltalán van-e lehetőségünk szakemberekként a fentebb felsorolt kérdések megválaszolására?

Amint a *Modus Hodiernus* könyvsorozat neve is sejteti, a sorozatban megjelenő tanulmányok a korábbi korszakok mai szemléletű értelmezését, valamint a modern kutatási irányok feltérképezését tűzik ki célul. A *Kétféle én(ek): Petőfi Sándor életei* című tanulmánykötet szervesen illeszkedik a könyvsorozat programjába: egy olyan Petőfivel találkozik az olvasó, akit mozaikszerű történetekből, mondákból, levelekből, múzeumi élményekből, szakirodalomból és sajtóanyagokból építenek fel – vagy éppen bontanak le. Az így kirajzolódó Petőfi, mint kiderül, nem csupán a forradalmár, és nem csupán a szerelmes költő, hanem különböző személyiségrétegeivel és „életeivel” szembesül az olvasó. A kötet szerkesztője, Mercs István gondosan és tudatosan alakította ki a tanulmányok sorrendjét: egy olyan narratív ív rajzolódik ki, amely Petőfi életét multiperspektivikusan láttatja. Külön kiemelendő a kötet végén található képtár, amely vizuálisan is megeleveníti a tanulmányokban szereplő tárgyakat, helyszíneket és személyeket. A kötet egy 2023. szeptember 14–16. között megrendezett konferencia anyagából született,

ennek köszönhetően több- és különféle Petőfi-képpel ismerkedhet meg az olvasó.

Jogosan merül fel a kérdés, hogy a jelentős terjedelmű Petőfi-szakirodalom mellett miben tud újat nyújtani ez a kötet. Megítélésem szerint a kötet jelentősége abban rejlik, hogy – ahogy a könyvsorozat neve is jelzi – mai módon és mai szemmel közelít Petőfi alakjához. Olyan tanulmányokat tartalmaz, amelyek nem csupán magára Petőfire összpontosítanak, hanem Szendrey Júliára, a terekre, a szakirodalom hiányosságaira, valamint magára a Petőfikutatás kihívásaira is. Ennek köszönhetően nem az archetipikus Petőfi-képet kapjuk, amely mintegy megmerevült a szakirodalomban, hanem az embert, az identitást és az általa kifejtett hatást. A tanulmányok különböző szempontokból közelítenek ugyanahhoz az emberhez, így minden esetben más arculatát láthatjuk a költőnek. A Petőfi-jelenség különböző korszakokon, ideológiákon és értelmezéseken átívelő változatait figyelhetjük, amelyek mind a Petőfi-jelenség sokszínűségét hivatottak bemutatni. A következőkben minden tanulmány esetén egy központi kérdéssel kezdem annak bemutatását. A kérdések csupán előrevetítik azt, hogy milyen kérdésre kaphat választ az olvasó a tanulmány alapján – avagy milyen megközelítésmódból ismerhetjük meg Petőfit.

(*Milyen vagy volt-e Petőfinek viszonya a régiséggel?*) Csörsz Rumen István tanulmánya elsődlegesen azt tűzi ki célul, hogy rávilágítson: a régi magyar irodalom kutatása megmutathat és

megmutat valamit a 19. századi költészetéről. Tanulmányában Petőfinek a régiséghez való viszonyát járja körül, olyan szerzők által demonstrálva, mint például Gyöngyösi István, Gvadányi József vagy Zrínyi, de rávilágítva arra is, hogy milyen módon ismerhette vagy egyáltalán ismerte-e Petőfi a régiség irodalmát. A tanulmány szerzője arra a következtetésre jut, hogy Petőfi költészetének alapanyagát a spontán fölszedett közköltészeti szövegmorzsák alkották.

(Nagykároly mint a teljes életét meghatározó kirándulás?) Végh Balázs Béla értekezése Petőfi Sándor 1846 szeptemberében eltöltött nagykarolyi napjairól számol be, illetve az akkor írt *Nagykárolyban* című vers elő- és utóéletéről. A tanulmány szerzője felvázolja, hogy a háromnapos kirándulásnak melyek voltak a fontosabb momentumai, miközben az akkor írt verset Petőfi tapasztalatai felől értelmezi: mi és ki hatott rá, milyen nyilvános eseményeken vett részt, kikkel ismerkedett meg ez idő alatt.

(Milyen irodalomtörténeti adalékot árulhat el az erdődi vár annak lakóiról, az udvarlásról, Júliáról?) Gyimesi Emese Szendrey Júlia-kutató érdekfeszítő módon világít arra rá, hogy Szendrey Júlia milyen társadalmi közegből származik, illetve milyen közegben bontakozik ki a szerelmük. A szerelmi történetről és Júlia személyiségéről Sass Károly és Laurka Gusztáv feljegyzései alapján építi fel a történetet, illetve a két főszereplő írásai alapján. Tanulmánya rávilágít arra, hogy Petőfi és Júlia házassága hogyan változtatta meg és értelmezte újra a feleség és férj szerepkörét.

(Mit és mennyit árulhat el egy 6 soros vers egy szerzői oeuvréről?) Szilágyi Márton tanulmánya izgalmasan érvel amellest, hogy a [*Szabadság, szerelem!*] című hatsoros vers miként játszik funkcionális szerepet nem csupán az 1847-es Petőfi-kötet kompozíciójában, hanem Petőfi életrajzán belül is. A tanulmányíró szerint a vers egy értékrendet rögzít, amely csupán az egész lírai

oeuvre-ban nyeri el teljes értelmét. Az 1847-es kötet elején található vers tulajdonképpen a későbbi pálya megelőlegezett szemléletét követi, miközben a [*Szabadság, szerelem!*] folytonos párbeszédben van a kötet záródarabjával, az (*Egy gondolat bánt engemet...*) című verssel. Két transzcendens érték határozza meg Petőfi életét: a szerelem és a szabadság, melyek közül a szabadság tér vissza a kötet végén.

(Milyen közösség bárdköltője volt Petőfi?) Vaderna Gábor értekezésében Petőfi bárdköltői szerepkörét vizsgálja, egy olyan költőt, aki már első kötetével közösségi szerepet vállal. A kortársak számára Petőfi a közösségek szószólójaként jelenik meg, de azok reprezentálásához nem egy, hanem többfajta bárdköltői hangot alkalmaz a különböző közösségek képviselőéhez. Petőfi számára a mindennapi élet eseményei, a múlt képei, politikai szótár, vagy a hagyományos sémák nyersanyagként működnek, amelyeket nem fél felhasználni vagy kiforgatni, annak függvényében, hogy mire van szüksége a közösségnek.

(Mit mondott Petőfi, vagy mondott-e bármit?) Owaimer Oliver tanulmányában azt vizsgálja, hogy miként jelenik meg Petőfi alakja az 1850-es évek sajtójában. Ennek értelmezéséhez a sajtóban fellelhető Petőfi-mottók, -idézetek, -metaforák és -verstravesztiák elemzésére vállalkozik. A tanulmány érdekes módon bizonyítja be, hogy a költő emlékezete hogyan marad fenn a média három funkcióterületén: tájékoztatásban, szórakoztatásban és befolyásolásban.

(Milyen visszhangot keltettek az Akasszátok föl... és Dicsőséges nagyurak... című versek?) Mercs István tanulmánya feltárja az *Akasszátok föl és Dicsőséges nagyurak...* című versek visszhangját, terjedési módját, valamint fennmaradásukról szóló információkat. Meglepő, hogy a két vers különböző utakat jár be: míg az egyik kézirat formájában és levelekben terjedt, addig a másik a kiadatlan versek között volt elbújva. A tanulmány arra is kitér, hogy miért hiányoztak ezek a versek az

1874-es díszkiadásból, valamint azon szemléletekre és indítékokra, amelyek Petőfit ezen versek megírására ösztönözték, miközben a későbbi szerkesztők nem tudták, hogyan kerüljék ki azok publikálását.

(*Hogyan lett Szendrey Júlia a Petőfi-legenda áldozata?*) Karádi Zsolt Herczeg Ferenc 1930-as Szendrey Júlia című drámájából, illetve Schöpflin Aladárnak erről írt kritikájából indul ki. A tanulmány szerzője kiemeli, hogy Schöpflin Szendrey Júliáról szóló írásai egyik tudományos összefoglalóban sem kapnak helyet, így az értekezés ezt a hiányt szeretné pótolni. Az értekezésből kiderül, hogy Schöpflin Aladár nem csupán egy bíráló, hanem azon szerzők közé tartozik, aki megérteni is próbálja Júliát és ő állítja azt, hogy Szendrey a Petőfi-legenda áldozata lett, áldozat, amelyet maga a társadalom generált.

(*Milyen Petőfi-képet hagyott ránk Hatvany Lajos?*) Biró Annamária tanulmánya a Hatvany Lajos főművének tartott *Így élt Petőfi* című munkából indul ki. Az értekezés megvilágítja, hogy Hatvany hol és milyen módszerekkel avatkozik be a Petőfi-kép hagyományozódásába. Hatvany munkájára, akarva-akaratlanul, rávetítette a korszak nyugtalanságát, a társadalmi viszonyosságokat és alárendelte saját társadalmi és politikai nézeteinek. A szerző szerint az általa forradalmiként ábrázolt Petőfi kihat az életmű minden szegmensére, de így válik láthatóvá, hogy a Petőfi köré felépített forradalmár imázs milyen sokrétű és ellentmondásos volt.

(*Hogyan látjuk Petőfit Ady Endre szemszögéből?*) Boka László Ady Endre szemszögéből közelíti a reformkori költő alakjához. Tanulmányában azt járja körül, hogy a 20. században miként vélekednek irodalomról, elődökről és ez hogyan csapódik le a *Nyugat* folyóiratban. Az értekezés szépen rámutat arra, hogy Ady tudatosan keresett és formált önmagának előképet Petőfiből, kinek neve legitimáló erővel bírt. Ady szemszögét a tanulmányíró összehasonlítja Babitséval is, így két különböző pers-

pektívát láthatunk ugyanazon elődről, illetve adalékokat ismerhetünk meg az „új” Petőfi funkcióért versenyző koncepciókról.

(*József Attila hogyan tűnik fel az új Petőfiként?*) A Petőfi-József Attila-vo-nalból kiindulva, Tverdota György tanulmányában azt vizsgálja, hogy milyen viszony fűzte József Attilát elődjéhez a szövegein, valamint a nyilvános költészettörténeten keresztül. A szerző szerint József Attila aktív szerepet játszott a Petőfi-renezánsz hullám megteremtésében. A szövegeken túl viszont számos olyan aspektus (élettörténeti és poétikatörténeti) egyezik a két költő életében, amelyek József Attilát a kor új Petőfijeként ünnepelhették. József Attila Petőfire már az önképének részeként tekintett, amelyet a kortársak is erősítettek.

(*A Petőfi-kultusz milyen módon befolyásolja a róla szóló tudományos diskurzust?*) Margócsy István értekezésében arra mutat rá, hogy a Petőfi-szakirodalom milyen módon és mennyire van kiszolgáltatva a róla szóló kultusz-nak. A szerző szerint a Petőfi-kultusz befolyásolja a kutatás témaválasztását, a Petőfi világirodalmiaságának megközelítését. Ehhez a szerző másfél száz év szakirodalmának az áttekintésére vállalkozik (pl. Pándi Pál, Sötér István, Wéber Antal összefoglalói), megvizsgálva, hogy ezen munkákra milyen hatással voltak a kultikus princípiumok, hogyan építkeznek egymásra és hogyan alakítják ki magának Petőfinek a kultikus képét. Ezek összehasonlításából mutatkozik meg a kultusz köré épített, jól bejáratott „koreográfia”.

(*Milyen interdiszciplináris hozzá-déka lehet a Petőfi-mondák Petőfijének vizsgálatában?*) Petőfi életének számtalan mozzanata él(t) tovább a folklórban. Nagy Balázs tanulmányában arra vállalkozik, hogy az összegyűjtött Petőfi-mondákat és az azokat tartalmazó monográfiákat értelmezze és összehasonlítsa. Értekezésében szépen rávilágít arra, hogy a Petőfi-mondák hogyan árulnak el valamit a költőről, de legfőképpen azok elmondóiról, hisz ezen

mondák a kor tapasztalatait reflektálják. A tanulmány a mondák értelmezése mellett, néhányat közöl is belőlük, így az olvasó maga tapasztalhatja meg a monda által létrehozott Petőfit.

(*Hogyan lett Petőfi múzeumi tárgy helyett élő, itt és most átélhető/megtapasztalható személy?*) Kalla Zsuzsa értekezésében a 2023-as *Költő lenni vagy nem lenni* című, a PIM új állandó kiállításának módszertani kísérleteiről számol be. Tárlatuk megvalósításában fontos cél volt, hogy Petőfit ne egy szoborrá merevedett alakként mutassa be, hanem inkább élő, megtapasztalható jelenlétté tegye őt életművén keresztül. Ennek megvalósításához legfontosabb szempontjuk a személyesség volt, miközben a tárlat multiszenzoriális jellege közvetlen módon hat a látogatóra. Kalla Zsuzsa azon ötleteket is felsorolja, amelyek nem valósulhattak meg, de ezen szempontok a Petőfi-életmű további és mélyrehatóbb kutatására sarkallják az embert.

A tizennégy tanulmány többféle Petőfi-ént ábrázol: hol a kortársak szemén keresztül, hol az alkotásain keresztül,

hol az utókor megfontolásai alapján, hol a múzeum kínálta tér által. A kötet jelentősen hozzájárul a Petőfi-kutatásokhoz, hisz izgalmas értekezések, modern és új szempontú megközelítési módok olvashatóak benne olyan szerzőktől, akik meghatározó szerepet játszanak a kortárs irodalomtörténeti kutatásokban. A kötet szerkezete egy belső ívet rajzol ki: a Petőfi-szövegekből kiindulva, magán Petőfi személyiségén át, egészen az utókor megközelítési módjáig vezet el a kötet. Újdonsága a kötetnek abban rejlik, hogy nem próbálja Petőfit egyetlen irodalomtörténeti kategóriába zárni és a régmúlt kutatásaival egyetértő módon elfogadni, hanem kortárs perspektívából, modern és invenciózus módon közelít a jelenlegi Petőfi-kutatáshoz. A recenzió címében feltett kérdésre viszont nem adható egzakt válasz: a kötet arról tesz bizonyosságot, hogy amíg az irodalomtörténeti kutatás folyik, addig kimeríthetetlen a Petőfi-évváltozatok sora, és az eddigi 200 év édeskevésnek bizonyult ezek teljes megismerésére.

Gudor Noémi

A TÁJBA ÍRT MÚLT

Templomok és kápolnák a föld alatt, avagy a középkori és kora újkori szakrális terek újrafelfedezése Udvarhelyszéken

„Készíts nekem szentélyt, hogy közöttük lakjam.
Annak a hajléknak a mintájára,
és azoknak a felszereléseknek a mintájára készítsd el,
amelyeket mutatok neked.”
(Kivonulás 25, 8–9)

■ A kötet műfaját tekintve monográfia, amely a régészet, történelemtudomány, kartográfia és helytörténet alkalmazásával részletes és alapos vizsgálatot kínál, tudományos igényességgel és átfogó elemzéssel. A kötetben a szerző másfél évtizedes munkáját foglalta össze a vizsgált székkel kapcsolatban.

Nyárádi Zsolt kötete hiánypótlónak tekinthető az udvarhelyszéki történelem vonatkozásában, hiszen eddig ilyen alapos, pontos, részletgazdag munka még nem született a térség kapcsán. E kötet megszületésére legalább annyira szükség volt már, mint Botár Istvánnak a Csiki-medencével kapcsolatos monográfiájára.¹ A munka céljáról az első oldalakon olvashatunk: „kutatásommal arra vállalkoztam, hogy a legújabb régészeti ásatások eredményeinek felhasználásával, azokat kartográfiai és levéltári adatokkal kiegészítve összegyűjtsem, azonosítsam és felmérjem mindazokat a templomokat és kápolnákat, amelyek a századok folyamán elbontásra kerültek. Ezek helyére nem kerültek új épületek, történetük pedig feledésbe merült.”²

A kötet nagyfokú alaposággal vezet a számba az udvarhelyszéki templomokat és kápolnákat a vizsgált időszakból. A könyv egészének logikája egy nagyívű, több tudományágat összekapcsoló rekonstrukcióra épül, amely Udvarhelyszék középkori és kora újko-

ri szakrális építészetét próbálja újraértelmezni. A szerző először megteremti a kutatás elméleti és módszertani alapját: bemutatja a témához kapcsolódó kutatástörténetet, majd részletesen ismerteti azokat a (több lépcsőből össze tevődő) módszereket, amelyekkel a templomok és kápolnák eltűnt hálózata feltárható. A hangsúly a multidiszciplinaritáson van: írott források, régészeti feltárások, helynévkutatás, kartográfia, 3D-modellezés, légi és geofizikai vizsgálatok együttese adja a kutatás gerincét. A bevezető végén a kötet szerzője tisztázza a templom és kápolna történeti fogalmait (és különbségeit), mivel a korabeli források gyakran összekeverik ezeket.

A kötet következő nagy egysége a forrásbázis rendszerezése. Nyárádi Zsolt külön csoportokba rendezi az egyházi és világi írott dokumentumokat, a térképeket, a helyneveket, a műemléki irodalmat, a klenódiumokat és a régészeti adatokat. Minden forrást kritikai vizsgálatnak vet alá, és megmutatja, hogyan lehet ezekből megbízható információkat kinyerni az eltűnt épületek azonosításához.

A történeti narratíva a középkori és kora újkori Udvarhelyszék egyházi be rendezkedésének bemutatásával indul: a munka készítője feltérképezi a székelt alkotó településeket, elemzi nevük eredetét és korát, majd rekonstruálja a kö-

zékori templomhálózatot. Ezt követi a reformáció és a kora újkor vallási sokszínűségének bemutatása, ahol világossá válik, hogy a térség felekezeti képe hosszú folyamat eredményeként stabilizálódott a 18–19. századra. A vallási változások közvetlenül hatottak a templomok sorsára, funkciójára és átalakulására.

A régészeti adatok szempontjából különösen fontos szerepet kapnak a templom körüli temetők vizsgálata. A szerző bemutatja a temetők szerkezetét, a temetkezési szokások változásait, a sírmellékletek típusait és azok értelmezési lehetőségeit. Ezen túlmenően Nyárádi Zsolt a temetőkben talált rendhagyó tárgyak eredetére is magyarázatot keres, és a temetkezési szabályozások történeti áttekintésével szélesebb kontextusba helyezi a jelenséget.

A könyv egyik legmodernebb és leglátványosabb rétege a kartográfiai és térinformatikai anyag használata. A monográfia szerzője a katonai felmérések térképeit, GPS-koordinátákat, műholdfelvételeket és 3D-terepmodelleket alkalmaz a lelőhelyek azonosítására. Ezek az eszközök nemcsak tudományos pontosságot adnak, hanem lehetővé teszik, hogy az olvasó a terepen is megtalálja az egykori templomok helyét.

A templomok építészeti fejlődésének bemutatása a könyv egyik legérdekesebb része: a szerző elemzi az alapozási technikákat, a szentély és a hajó kialakítását, a templomkerítő falakat, valamint a templomok „elköltöztetésének” okait. A jelenség mögött gyakran természeti katasztrófák, háborús pusztítások, demográfiai növekedés vagy egyházi átszervezések álltak. A 18–19. században a közösségi összefogásból épült új templomok és a mesterségek (például téglavetés, cserépkészítés) megjelenése is fontos szerepet kap.

A mű legerjedelmesebb része az elpusztult templomokról szól. Ebben a részben Nyárádi Zsolt kilenc szempont alapján mutatja be az egyes lelőhelyeket, a településnévtől kezdve a középkori forrásokon és egyháztörténeti adatokon át a kartográfiai és régészeti in-

formációkig. E rendszer megléte – a kötet további fejezeteiben is nyomkövethető – rendszerben foglalja a meglévő adatokat, és egyben megkönnyíti az egyes épületekkel kapcsolatos részinformációk keresését. A szerző minden templom esetében részletes, gazdag adatanyagot közöl, és ahol lehet, vizuális dokumentációval – fotókkal, 3D-modellekkel, térképekkel – egészíti ki ezeket.

A kötet végéhez közeledve külön egység foglalkozik a fatemplomokkal és az eltűnt kápolnákkal. A fatemplomok esetében a Nyárádi Zsolt a levéltári adatok alapján rekonstruálja a térség egykori faépítményeit, és bemutatja, hogyan váltották fel őket később a kőtemplomok. A kápolnákról kevesebb adat maradt fenn, de a szerző funkcionális kategóriákba rendezi őket, így mégis áttekinthető képet ad a térség kisebb szakrális építményeiről.

A kötet végén egy részletes adattár olvasható, amelyben a kötetben szereplő épületekkel kapcsolatos adatok szerepelnek.

A régészeti-történeti monográfia cérnafűzött, keménytáblás borítású. terjedelmét tekintve 512 oldal, a törzsszöveg tördelése igényes, alapos, pontos és precíz. A mű nyelvezete akadémiai és egyben objektív, és nem utolsósorban lényegre törő. A kötetben lévő lábjegyzetek informatívak és pontosak, melyek nem zavarják az olvasási élményt. Az irodalomjegyzék gazdag, terjedelmes és sokrétű. A könyv végén szereplő leletkatalógus ötletesen, igényesen és nagy alaposággal összeállított.

Nyárádi Zsolt: *Elpusztult templomok és kápolnák a középkori és kora újkorú Udvarhelyszéken* című kötetét nemcsak a szakma figyelmébe ajánlom, hanem mindazoknak az érdeklődő olvasóknak, akik mélyebb betekintést szeretnének nyerni Udvarhelyszék múltjába, régészetébe. E gondolatmenetet bővíti ki a szerzője meglátása a szóban forgó kötet létjogosultságának tárgykörében, miszerint: „E munka nemcsak tudományos szempontból fontos, hanem adott esetben turishti-

kai, örökségvédelmi és oktatási (főként helytörténeti jellegű, de akár identitás-erősítő) vonzata is lehet.”³

Összességében elmondható, hogy munka elérte a célját, miszerint a különböző tudományágak eredményeit összehangolva képes átfogó képet adni Udvarhelyszék eltűnt templomairól és

kápolnáiról. Nyárádi Zsolt nem csupán adatokat gyűjtött, hanem megmutatta, hogyan alakult a térség vallási, társadalmi és építészeti arculata az évszázadok során, és hogyan lehet a múlt nyomait a jelen topográfiájában újra felismerni.

Tankó Nándor

■ **JEGYZETEK**

1. Lásd továbbá Botár István: *Havasok keblében rejlő szép Csík. A Csíki-medence középkori településtörténete*. Martin Opitz Kiadó, Bp, 2019.
2. Nyárádi 2026. 11.
3. Nyárádi 2026. 12.

